

prof. dr hab. Kamil Kardis

Państwowa Wyższa Szkoła Techniczno-Ekonomiczna
im. ks. Bronisława Markiewicza w Jarosławiu

prof. dr hab. Yury Pauliuchuk

Wydział Nauk Ekonomicznych i Prawnych
UPH w Siedlcach

ZAGROŻENIA MAJĄCE WPŁYW NA BEZPIECZEŃSTWO SPOŁECZNE PAŃSTWA

HREATS AFFECTING THE STATE'S SECURITY OF SECURITY

Wstęp

Zagrożenia społeczne, zwane również kulturowymi, to stany świadomości społeczeństwa objawiające się takim stopniem nasilenia negatywnych oddziaływań i zjawisk, w wyniku których zachwiane zostają egzystencjalne wartości oraz interesy narodu i państwa, a także istnieje możliwość obniżenia świadomości społecznej. Zagrożenia te w istotny sposób wpływają na standard życia społecznego, a tym samym poziom rozwoju cywilizacyjnego nie tylko danego państwa, ale również społeczności międzynarodowych, wśród których w dobie globalizacji istnieje nie tylko swobodny przepływ dóbr i usług, ale również wszelkiego rodzaju zagrożeń z AIDS, narkomanią oraz handlem ludźmi i ich organami.

Zagrożenia społeczne powodują dysfunkcję całych grup społecznych, które zaczynają egzystować na marginesie życia społecznego. Zagrożone społeczności nie tylko nie mogą podołać prawom i obowiązkom wynikającym z bycia obywatelem Rzeczypospolitej Polskiej, ale przede wszystkim nie wypełniają podstawowych obowiązków rodzicielskich i wychowawczych w stosunku do swoich dzieci.

1. Zagrożenia społeczne

Zagrożenia społeczne należą do tej kategorii, gdzie sprawcą i często ofiarą jest człowiek i społeczeństwo znajdujące się w określonym stadium niezadowolenia społecznego, ekonomicznego lub socjalnego. Niepokoje społeczne mogą doprowadzić do masowych zgromadzeń, demonstracji czy bójek ulicznych. Do zagrożeń społecznych zalicza się:

- naruszenie praw człowieka i podstawowych wolności;
- uprzedzenia kulturowe i religijne oraz dyskryminację mniejszości narodowych, etnicznych, kulturowych, religijnych i językowych;
- patologie społeczne (przestępczość, terror, struktury mafijne, narkomanię, epidemie, prostytucję, alkoholizm, analfabetyzm, masowe bezrobocie);
- ograniczanie wolności mediów;
- nacjonalizm, szowinizm, ksenofobię, fundamentalizm religijny;
- masowe migracje (ekonomiczne, ekologiczne);
- kryzys demograficzny;
- katastrofy i kataklizmy prowadzące do naruszenia systemu społecznego;
- kradzieże dóbr kultury;
- ubożenie i głód dużych grup społecznych;
- degradację infrastruktury komunikacyjnej, mieszkaniowej i środków transportu¹.

Za główne zagrożenie społeczne we współczesnej Polsce można uznać masowe, chroniczne bezrobocie, które z roku na rok staje się coraz większe i bardziej odczuwalne dla państwa i rodzin osób bezrobotnych. Bezrobocie takie pojawiło się w wyniku transformacji systemowej, gdy przywrócenie gospodarki rynkowej spowodowało likwidację poważnej części przemysłu i znacznej liczby miejsc pracy, a jednocześnie kraj był w sytuacji wyżu demograficznego z bardzo licznymi rocznikami młodzieży wchodzącej w wiek zdolności do pracy. Stan ten został powiększony w wyniku kryzysu finansowego, który doprowadził do poważnego rozwarstwienia społeczeństwa, gdzie doszło do znacznego wzrostu liczby osób o najniższych dochodach oraz wzrostu osób trwale pozostających bez pracy².

Bezrobocie w Polsce to poważny problem ekonomiczny. Ludzie, którzy nie pracują zawodowo, nie tworzą produktu, nie płacą podatków, a korzystając z zasiłków, zmniejszają dochody osób pracujących. Jednak bezrobocie bezpośrednio uderza w osoby nim dotknięte i ich rodziny, pozbawiając je możliwości zarobkowych. Gdy staje się stanem długotrwałym, spycha osoby bezrobotne na margines życia. Zachwiane wówczas zostają role społeczne w obrębie rodziny, a szczególnie role mężczyzn. Rodziny izolują się od szerszych struktur pokrewieństwa i powinowactwa, od kręgu znajomych i przyjaciół, co jest rezultatem ograniczonych zasobów

¹ T. Bąk, Z. Ciekankowski, *Teorie bezpieczeństwa*, PWSTE, Jarosław 2012, s. 18.

² *Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Biuro Bezpieczeństwa Narodowego, Warszawa 2013, s. 74.

pieniężnych. Powodować to może zaburzenia w psychice oraz głoszenie poglądów i postaw o charakterze skrajnym. Konsekwencją tego zjawiska jest przede wszystkim ubóstwo. W rodzinie, gdzie choć jedna osoba jest bezrobotna, zmienia się struktura wydatków, występuje ich ograniczenie w zakresie zakupu żywienia, odzieży, obuwia. Pogorszenie warunków materialnych rodziny wraz z lansowanym w społeczeństwie modelem kulturowym, w którym pieniądze stały się naczelną wartością, powoduje wzrost przestępczości oraz przestępczości zorganizowanej³.

Szczegółne skutki rodzi bezrobocie ludzi młodych, którzy po ukończeniu szkoły nie mogą znaleźć pracy. Osłabia ono aspiracje edukacyjne, a dłuższe pozostawanie bez pracy powoduje dewaluację kwalifikacji zawodowych oraz zmniejszenie woli pracy. Taka sytuacja powoduje często trwałe zmiany w psychice, hamuje rozwój osobowości, rodzi obojętność i frustrację. Nieuregulowany tryb życia wyzwała u młodzieży zachowania dewiacyjne i patologiczne, które znajdują ujście w alkoholizmie, narkomanii, prostytucji i przestępczości.

Kolejnym poważnym problemem społecznym w Polsce jest ubóstwo, które niesie za sobą poważne konsekwencje społeczne, takie jak:

- powstawanie na tym tle stanów depresyjnych i frustracji, które generują zachowania agresywne i autodestrukcyjne, np. samobójstwa;
- wzrost podatności na uzależnienia od używek, zwłaszcza narkotyków, alkoholu;
- uciekanie się do form żebractwa i drobnej przestępczości;
- uzależnienie się od instytucji pomocowych;
- bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych;
- zwiększona otwartość na radykalne i skrajne programy polityczne obiecujące proste i szybkie sposoby poprawy bytu⁴.

W Polsce do grupy osób ubogich należą bezrobotni, rodziny pracowników przedsiębiorstw państwowych o niskiej zdolności konkurencyjnej oraz rodziny rolnicze, głównie z regionów Polski, gdzie zlikwidowano PGR-y. Bieda widoczna jest również na wsiach południowo-wschodniej Polski, gdzie przeciętny dochód domowych gospodarstw rolniczych jest dwa razy niższy od średniej. Ubóstwo silnie związane jest również z niskim wykształceniem oraz ilością osób pozostających we wspólnym gospodarstwie domowym⁵.

Alkoholizm jest zarówno następnym poważnym zagrożeniem społecznym, jak i przyczyną tych zagrożeń. Alkoholizm powoduje zazwyczaj rozbicie rodziny, rozluźnienie więzów społecznych i zawodowych, zmniejszenie dyscypliny pracy, obniżenie jakości pracy, ale również prowadzi do poważnych zmian fizycznych, np. uszkodzenia narządów mięszzowych, serca oraz zmian psychicznych, zwłaszcza zaburzeń zachowania, występowanie stanów depresyjnych, prób samobójczych czy

³ A. Korcz, *Bezpieczeństwo społeczne Rzeczypospolitej Polskiej*, adamkorcz.w.interia.pl, s. 67 (dostęp: 03.09.2018).

⁴ Z. Ciekankowski, *Rodzaje i źródła zagrożeń bezpieczeństwa*, [w:] „*Bezpieczeństwo i Technika Pożarnicza*” CNBOP 17/1/10, Józefów 2010, s. 28.

⁵ A. Korcz, *Bezpieczeństwo społeczne Rzeczypospolitej Polskiej*, op. cit., s. 71.

agresji. Alkoholizm stał się również głównym czynnikiem rozwoju przestępczości. Ponadto znaczna część wypadków komunikacyjnych i zawodowych związana jest ze spożywaniem alkoholu, co w konsekwencji prowadzi do utraty zdrowia lub życia, nie tylko tej osoby, ale również innych osób poszkodowanych w tych wypadkach.

Poważnym zagrożeniem społecznym są również problemy demograficzne. W Polsce problem ten jest związany ze zjawiskiem starzejącego się społeczeństwa, które prowadzi do załamania systemu emerytalnego, zamykania szkół, spadku tempa rozwoju gospodarczego kraju, niskiej dostępności do opieki zdrowotnej, a w przyszłości grozi brakiem osób mogących podjąć pracę zarobkową, co w konsekwencji będzie prowadzić do jeszcze większego ubożenia społeczeństwa, zwiększenia przestępczości oraz powstania barier w rozwoju nowych i już istniejących firm. Przyczyną starzenia się społeczeństwa jest niewątpliwie malejący przyrost naturalny oraz masowe migracje, których celem jest poszukiwanie lepszych warunków bytu. Tak niski przyrost naturalny wynika zaś z faktu pojawienia się ubóstwa, bezrobocia czy braku warunków mieszkaniowych, potrzebnych do stworzenia rodziny. Przyczyną małej liczby urodzeń jest niewątpliwie również nieskuteczna polityka prorodzinna oraz zmniejszający się odsetek ludzi zawierających związek małżeński.

2. Przestępczość

Skutkiem wszystkich zagrożeń społecznych jest rosnąca przestępczość. Przestępczość to zbiór czynów zabronionych ustawowo pod groźbą kary, a popełnionych na danym terytorium⁶. Przestępczość rozpatrywana może być z punktu widzenia jej rozległości, intensywności, struktury i dynamiki. Wśród głównych rodzajów przestępczości należy wymienić przestępstwa kryminalne, przestępstwa drogowe, tzw. komunikacyjne oraz przestępstwa gospodarcze, tj. przestępstwa osób należących do wyższych grup społecznych, tzw. „białych kołnierzyków”. Przestępstwa gospodarcze popełniane są bez użycia przemocy. Zdecydowaną większość ogółu popełnianych przestępstw stanowi przestępczość kryminalna.

Przestępstwa kryminalne zagrażające bezpieczeństwu obywateli polskich to przede wszystkim: rozboje, wymuszenia rozbójnicze, zabójstwa, w tym zabójstwa o motywie rabunkowym oraz bójki i pobicia. Cechą polskiej przestępczości jest bardzo duże zróżnicowanie przestrzenne zarówno pod względem liczby przestępstw stwierdzonych, jak i jej natężenia.

Przestępstwa rozbójnicze to obecnie jedne z najgroźniejszych i stosunkowo często popełnianych w Polsce przestępstw, skierowane przeciwko mieniu, a jednocześnie godzące w takie wartości jak wolność i zdrowie. Przyczyną przestępstw rozbójniczych są niewątpliwie przemiany gospodarcze i polityczne, otwarcie granic, łatwy dostęp do broni palnej i materiałów wybuchowych oraz bezrobocie młodych ludzi. W ostatnich latach znacznie wzrosła liczba napadów przy użyciu broni palnej

⁶ J. Gołębiowski, *Praca operacyjna w zwalczaniu przestępczości zorganizowanej*, Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008, s. 11.

na hurtownie, kantory, placówki bankowe, konwoje przewożące pieniądze, a także na kierowców samochodów ciężarowych, gdzie łupem padają całe przewożone ładunki⁷. Ponadto stosunkowo często dokonywane są napady uliczne oraz żądania okupów za członków rodziny lub wartościowe przedmioty. Wśród sprawców przestępstw rozbójniczych dominują osoby o niskim statusie społeczno-ekonomicznym: alkoholicy, recydywiści, narkomani.

Bójki i pobicia dokonywane były od zawsze na tle rabunkowym. Obecnie rośnie jednak tendencja popełniania tego rodzaju przestępstw, podczas meczy piłki nożnej oraz podczas organizowanych marszy i demonstracji, wyrażających poglądy osób w nich uczestniczących. Ponadto w Polsce odnotowuje się również bójki uliczne bądź bójki tzw. porachunkowe. Sprawcami pobić są zwłaszcza osoby młode, niemające ustabilizowanego życia rodzinnego lub zawodowego.

W Polsce dość duży problem stanowią również przestępstwa dokonywane przeciwko rodzinie, znęcanie się nad osobą najbliższą i inne przejawy przemocy w rodzinie. Znęcanie określane jest jako przysparzanie innej osobie dotkliwych cierpień fizycznych i (lub) psychicznych. Najczęściej polega ono na naruszaniu nietykalności cielesnej i znieważaniu, lecz może to być także np. niszczenie własności pokrzywdzonego. Do istoty przestępstwa należy przewaga sprawcy nad pokrzywdzonym, której nie może się on przeciwstawić⁸. Znęcanie może przybierać różne formy. Głównie jednak dotyczy:

- przemocy fizycznej, której celem jest zadanie bólu fizycznego, uszkodzenie ciała, pogorszenie zdrowia lub pozbawianie życia osoby pokrzywdzonej przemocą, zwłaszcza: bicie, kopanie, duszenie czy zadawanie ran;
- przemocy seksualnej mającej na celu zmuszenie osoby pokrzywdzonej przemocą do podjęcia współżycia lub zachowań seksualnych;
- przemocy psychicznej, której celem jest zmniejszenie poczucia własnej wartości, oraz pozbawianie jej poczucia bezpieczeństwa i kontroli nad własnym życiem, zwłaszcza grożenie, upokarzanie, poniżanie, wyzywanie czy stałe kontrolowanie.

Przestępstwa kryminalne w Polsce przeciwko mieniu, z reguły dokonywane bez użycia przemocy, dotyczą głównie kradzieży samochodów i włamania do nich. Stało się tak dzięki gwałtownemu rozwojowi motoryzacji, otwarciu granic i możliwości sprowadzania pojazdów używanych, a także znacznemu wzrostowi zamożności społeczeństwa. Największy odsetek tego procederu dotyczy głównie pojazdów skradzionych za granicą i sprowadzonych do Polski w celu jego sprzedaży bądź sprzedaży części po jego rozmontowaniu, co znacznie utrudnia wykrycie tego przestępstwa⁹. Włamania do samochodów dotyczą zaś kradzieży pozostawionego tam mienia, zwłaszcza radia, CB-radia oraz nawigacji samochodowej. Ponadto w Polsce

⁷ Ibidem, s. 13.

⁸ www.wikipedia.org. (dostęp: 18.10.2018).

⁹ T. Okrasa, *Problematyka bezpieczeństwa w administracji publicznej*, Wydawnictwo WSAS, Warszawa 2010, s. 87.

dokonywane są na dosyć dużą skalę kradzieże z włamaniem do obiektów prywatnych. Kradzieże te często dokonywane są na zlecenie, zwłaszcza w odniesieniu do rynku dzieł sztuki¹⁰.

W Polsce w ostatnich latach znacznie nasiliły się przestępstwa z udziałem osób nieletnich. Przeszłość nieletnich jest poważnym problemem z uwagi na jej rozmiary, jak również ze względu na coraz bardziej obniżający się wiek inicjacji przestępczej. Nieletni sprawcy niejednokrotnie popełniają czyny o największym ciężarze gatunkowym, niebezpieczne dla życia i zdrowia, takie jak: zabójstwa, rozbój i wymuszenia rozbójnicze lub rabunki przy użyciu broni czy noża, uszkodzenia ciała, bójki i pobicia. Ponadto nieletni w największym stopniu zakłócają porządek publiczny, poprzez wybryki chuligańskie i ataki wandalizmu, co powoduje znaczne uszkodzenia i niszczenia mienia. Niebezpiecznym zjawiskiem jest również prostytutka wśród nieletnich i młodocianych dziewcząt, a także prostytutka chłopców i pedofilia¹¹. Obecnie, nieletni sprawcy pochodzą zarówno z rodzin patologicznych, jak i tak zwanych dobrych domów. Jednak przyczynami dokonywania przez nieletnich przestępstw są zawsze:

- kryzys w rodzinie, zwłaszcza rozluźnienie więzi rodzinnych, alkoholizm, narkomania, przemoc;
- niepowodzenia szkolne;
- brak zainteresowań i miejsc do ich rozwijania;
- alkoholizm, narkomania, przynależność do negatywnych nieformalnych grup młodzieżowych¹².

Przesłankami determinującymi przestępczość wśród nieletnich są zazwyczaj:

- chęć zdobycia pieniędzy lub innych korzyści materialnych;
- zaimponowanie innym;
- namowa kolegów lub dorosłych osób;
- chęć przebywania i realizowania się w grupach nieformalnych;
- powielanie wzorców i zachowań, mających swoje źródło w domu rodzinnym;
- poczucie bezkarności za wcześniejsze czyny oraz poszukiwanie akceptacji, niemogących znaleźć oparcia i poczucia bezpieczeństwa wśród rodziców lub opiekunów.

Transnarodowa przestępczość zorganizowana

Istotnym zagrożeniem dla bezpieczeństwa wewnętrznego Polski jest przestępczość zorganizowana, która ściśle powiązana jest z przestępczością pospolitą i gospodarczą. Przeszłość zorganizowana to planowe popełnianie przestępstw przez grupy zorganizowane, pozostające w związku z organizacjami o hierarchicznej strukturze, z jednym bądź kilkoma przywódcami, czerpiące z planowanych przestępstw w sposób świadomy źródło dochodów. Celem każdej zorganizowanej grupy

¹⁰ T. Bąk, Z. Ciekankowski, *Teorie bezpieczeństwa*, op. cit., s. 28.

¹¹ T. Okrasa, *Problematyka bezpieczeństwa...*, op. cit., s. 88.

¹² T. Bąk, Z. Ciekankowski, *Bezpieczeństwo państwa*, PWSTE, Jarosław 2014, s. 37.

przestępczej jest osiągnięcie korzyści materialnych, osobistych, władzy, wpływu bądź wszystkich elementów łącznie¹³.

Do głównych działań zorganizowanych grup przestępczych należą:

- fałszerstwa środków płatniczych i dokumentów;
- rozboje i wymuszenia haraczy;
- napady rabunkowe;
- zorganizowany przemyt;
- nielegalna produkcja i handel bronią i jej przemyt;
- handel ludźmi;
- handel narkotykami i ich przemyt;
- nielegalne pośrednictwo pracy i zatrudnienie;
- nielegalne imigracje;
- fałszerstwo znaków firmowych (piractwo rynkowe)¹⁴.

Polska, ze względu na swoje położenie geograficzne, stała się atrakcyjnym krajem tranzytowym dla imigrantów z krajów byłego Związku Radzieckiego oraz krajów Azji i Dalekiego Wschodu, zwłaszcza dla produkcji i przemytu narkotyków, które sprowadzane są z Ameryki Południowej przez polskie porty morskie i rozprawdane do krajów Wspólnoty Niepodległych Państw. Ponadto niekontrolowane uprawy maku i konopi w europejskich państwach powstałych po rozpadzie ZSRR, stanowią olbrzymią bazę do produkcji narkotyków, a najkrótsza droga na europejskie rynki zbytu prowadzi przez Polskę. Przez Polskę przechodzą również główne szlaki przemytu afgańskiej heroiny do Europy Zachodniej¹⁵.

Ponadto Polska jest również przedmiotem rosnących dostaw narkotyków z przeznaczeniem na polski rynek, głównie kokainy pochodzącej z krajów Ameryki Południowej. W przemyt i rozpowszechnianie narkotyków angażują się lokalne grupy przestępcze. Proceder ten staje się dla niektórych przestępców jedynym źródłem utrzymania. Obok przestępczości narkotykowej, w Polsce znacznie rozwija się nielegalna produkcja środków odurzających, środków zamiennych o bardzo silnym działaniu, w dystrybucję których zaangażowane są w większości przypadków osoby pochodzące z tzw. marginesu społecznego, których celem jest chęć zdobycia szybkich i dużych pieniędzy.

Tranzytowe położenie Polski sprzyja również rozwojowi przestępczości polegającej na przemyśle broni, niebezpiecznych materiałów czy ludzi. Przemycana do Polski broń pochodzi głównie z krajów sąsiednich, tam z kolei dostaje się z rejonów, w których trwają konflikty zbrojne lub panuje niestabilna sytuacja. Przemycana broń pochodzi: ze składów armii, miejscowych grup przestępczych, konfliktów w republikach kaukaskich oraz z zapalnej strefy Naddniestrza. Materiały wybuchowe, takie jak granaty bojowe F-1 oraz plastiki, detonatory i wyrzutnie rakiet przeciwpancernych,

¹³ J. Gołębiwski, *Praca operacyjna w zwalczaniu przestępczości zorganizowanej*, op. cit., s. 13.

¹⁴ E. Pływaczewski, *Przestępczość zorganizowana i jej zwalczanie w Europie Zachodniej*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1992, s. 21–22.

¹⁵ *Biała Księga...*, op. cit., s. 131.

pochodzą zaś głównie ze sprzedaży miejscowego półświatka, bądź z Albanii lub krajów byłej Jugosławii. Przemysł broni, związany później z handlem, stał się jedną z najlepiej opłacanych form nielegalnego zarobku dla polskich przestępców. Zagrożenie przestępczością związaną z przemysłem oraz nielegalnym handlem bronią i amunicją w Polsce jest jednak w dalszym ciągu stosunkowo niewielkie.

Zorganizowane grupy przestępcze w Polsce utrzymują również zażyłe kontakty z zagranicznymi przestępcami z Zachodu, zajmującymi się handlem ludźmi. W związku z tym w Polsce odnotowano znaczny rozwój prostytucji, importowanej ze Wschodu, oraz handel żywym towarem. Kobiety te zajmują się głównie prostytucją hotelową, lokalową, uliczną, a także bazarową, kolejową oraz okazjonalną.

Ponadto zorganizowane grupy przestępcze prowadzą gangsterskie inwestycje, przede wszystkim w branży paliwowej i nieruchomości, przejmują legalne firmy oraz piorą pieniądze. Pranie pieniędzy polega na zalegalizowaniu zrabowanych pieniędzy i z powrotem zainwestowaniu ich np. w budowę nowoczesnego osiedla. Proceder ten mafia dokonuje poprzez łańcuch spółek w rajach podatkowych.

W Polsce w dalszym ciągu zagrożeniami, które mają ogromny wpływ na bezpieczeństwo wewnętrzne Polski, są tradycyjne przestępstwa grup zorganizowanych, w tym zwłaszcza produkcja, dystrybucja i przemysł fałszywych znaków pieniężnych, znaków akcyzy i papierów wartościowych, przemysł papierosów, alkoholu i wyrobów przemysłowych, wyłudzenia nienależnego zwrotu podatku VAT, wyłudzenia bankowe oraz wykorzystywanie wszelkich potencjalnych luk w obowiązujących przepisach celnych i podatkowych¹⁶.

Nielegalny obrót wyrobami akcyzowymi jest jednym z największych problemów nie tylko Polski, ale całej Unii Europejskiej. Papierosy są głównie sprowadzane za wschodniej granicy, zwłaszcza z Ukrainy. Nielegalny alkohol zaś jest odzyskiwany ze skażonego spirytusu, z przemytu bądź jest produkowany przez bimbrowników.

Natomiast paliwa nielegalnego pochodzenia pochodzą głównie z:

- wykorzystywania niżej opodatkowanych bądź zwolnionych z podatku akcyzowego olejów: opałowego i żeglugowego do napędu pojazdów silnikowych;
- wykorzystywania produktów naftowych o niższych parametrach jakościowych, zwolnionych z podatku akcyzowego ze względu na przeznaczenie do napędu pojazdów silnikowych;
- nielegalnej produkcji paliw poprzez mieszanie komponentów służących także do wyrobu innych produktów chemicznych;
- dodawania do paliw pełnowartościowych innych dodatków w celu zwiększenia objętości;
- stosowania do napędu różnego rodzaju biopaliw – olejów roślinnych, bez uiszczenia należnego podatku akcyzowego;
- nielegalnego przywozu paliw na teren kraju¹⁷.

¹⁶ Raport dotyczący zagrożeń dla bezpieczeństwa państwa w aspekcie wewnętrznym i zewnętrznym oraz ujawnionych w tym zakresie przestępstw w 1999 roku, Urząd Ochrony Państwa, Warszawa 2000.

¹⁷ Nielegalny rynek wyrobów akcyzowych w Polsce, www.niwerwis.pl, s. 20 (dostęp: 12.10.2018).

W Polsce główny kanał dystrybucji towarów nielegalnego pochodzenia stanowią bazy, znajdujące się na głównych szlakach handlowych lub w strategicznych punktach w pobliżu przejść granicznych na wschodzie i na zachodzie kraju. Dobrze zorganizowana grupa działająca w obrębie jednego bazaru liczy zazwyczaj od 5 do 20 osób. Wśród tych osób są zarówno sprzedawcy, jak i osoby informujące o ewentualnym zbliżającym się zagrożeniu, zwłaszcza o kontroli służb państwowych oraz dostawcy i magazynierzy. Najczęściej są to osoby młode lub w średnim wieku, które z paserstwa celnego uczyniły główne źródło swojego utrzymania. W większości przypadków są to osoby od dawna powiązane ze światem przestępczym oraz recydywiści¹⁸.

Podłożem przestępczości zorganizowanej w Polsce są głównie nielegalne migracje, najczęściej z udziałem etnicznych grup przestępczych i międzynarodowych syndykatów nierzadko powiązanych z organizacjami terrorystycznymi. Organizacją przerzutów nielegalnych emigrantów zajmują się profesjonalne grupy przestępcze mające powiązania międzynarodowe, które dokonują jednocześnie różnego rodzaju przestępstw o charakterze transgranicznym, w szczególności przemytu narkotyków oraz broni i amunicji¹⁹. Grupy przestępcze starają się wykorzystywać różnice między krajami w zakresie prawa bankowego, inwestycyjnego i karnego. Migranci zaś poszukują możliwości uzyskania azylu lub poprawy sytuacji ekonomicznej poprzez znalezienie pracy w krajach lepiej rozwiniętych. Dominującą grupę migrantów, która trafia do Polski, stanowią obywatele Federacji Rosyjskiej pochodzenia czeczeńskiego. Zwykle osoby te legalizują swój pobyt poprzez ubieganie się o status uchodźcy. Wśród cudzoziemców wnioskujących o status uchodźcy zdecydowanie wzrosła liczba osób posługujących się gruzińskimi dokumentami podróży, najczęściej narodowości kurdyjskiej. Istotne pozostaje również zagrożenie ze strony azjatyckich grup przestępczych, głównie wietnamskich i chińskich. Grupy te działają m.in. w obszarze nielegalnej migracji obywateli Wietnamu czy Chin i jednocześnie są zaangażowane w handel tanią siłą roboczą, przestępczość narkotykową i przemyt papierosów. Grupy te organizują nielegalną migrację również innych nacji, m.in. obywateli Sri Lanki, Pakistanu czy Afganistanu. Działalność przestępcza w Polsce dokonywana jest również przez obywateli Nigerii, którzy skupiają się głównie na organizowaniu nielegalnych migracji, handlu ludźmi, legalizowaniu pobytu na terytorium UE poprzez zawieranie fikcyjnych małżeństw z obywatelami państw UE, przemycie narkotyków, handlu towarami z podrobionymi znakami towarowymi oraz podrabianiu kart płatniczych.

3. Terroryzm

Nielegalne migracje stały się również podłożem zagrożeń ze strony organizacji terrorystycznych, zwłaszcza uchodźców z Zatoki Perskiej, Afganistanu czy Pakistanu, głównie wyznania islamskiego. Terroryzm oznacza umotywowane ideologiczne,

¹⁸ Ibidem, s. 42.

¹⁹ T. Bąk, Z. Ciekankowski, *Teorie bezpieczeństwa*, op. cit., s. 32.

planowane i zorganizowane działania pojedynczych osób lub grup, skutkujące naruszeniem istniejącego porządku prawnego, podjęte w celu wymuszenia od władz państwowych i społeczeństwa określonych zachowań i świadczeń²⁰.

Przyczyny zamachów terrorystycznych są bardzo różne, począwszy od racjonalnych, psychologicznych aż po kulturowe. Główną przyczyną są jednak długotrwałe problemy społeczne. Znaczne ubóstwo oraz brak pomocy ze strony państwa utwierdziło ludzi w przekonaniu, iż bez podjęcia działań niezgodnych z prawem, problemy ich pozostają niedostrzeżone, a poprzez przemoc ich sytuacja może znacznie się poprawić.

Istotą terroryzmu jest to, że przedmiotem działań terrorystycznych są osoby, które nie mają bezpośredniego wpływu na realizację celów, jakie chcą osiągnąć te organizacje. Działania te realizowane są ponad prawem, bez konieczności respektowania cudzej suwerenności, konieczności poszanowania praw człowieka i obywatela oraz konieczności legalnego podróżowania. Prowadzone są z całą bezwzględnością, przy użyciu przemocy fizycznej, broni i ładunków wybuchowych, w celu:

- zwrócenia uwagi opinii publicznej na walkę organizacji terrorystycznej i spopularyzowanie jej programu;
- zastraszenia elity politycznej kraju lub niektórych grup społecznych i etnicznych: bądź całego społeczeństwa, aby wymóc na nim reakcje korzystne dla terrorystów;
- nadania im rozgłosu i celowego wytworzenia lęku w społeczeństwie;
- zadania przeciwnikowi jak największych strat w ludziach oraz strat materialnych, a także ukarania przedstawicieli państwa za ich posunięcia, skierowane przeciw interesom grupy, z którą terroryści się identyfikują;
- ochrony organizacji, bądź zdobycia środków na dalszą działalność lub będących zemstą za los towarzyszy.

Wśród zagrożeń wynikających z realizacji działań terrorystycznych do najgroźniejszych w skutkach należą: zamachy bombowe, porwania, narkoterroryzm, zabójstwa, zwłaszcza polityków i funkcjonariuszy wymiaru sprawiedliwości, wypowiadających walkę narkomanii, produkcji czy sprzedaży narkotyków, porwanie, zastraszanie, przekupstwo lub dezorganizowanie struktur państwowych, cyberterroryzm czy bioterroryzm. Ze względu na miejsce wykonania działań terrorystycznych wyróżnić można te dokonywane w powietrzu (z powietrza), na morzu lub na lądzie. Zaś ze względu na użyty środek rażenia wyróżnić można działania dokonywane przy użyciu środków konwencjonalnych lub środków niekonwencjonalnych.

Bez względu na formę oraz cel ataku terrorystycznego działania te zawsze są tragiczne w skutkach i obejmują zwłaszcza znaczną liczbę ofiar, uszkodzenia budynków lub wywołują zakłócenia w dostępie do podstawowych usług, zwłaszcza: elektryczności, dostawy wody, opieki medycznej, telekomunikacji czy komunikacji

²⁰ P. Guła, *Terroryzm międzynarodowy w tym islamski. Zarys problemu*, Wyższa Szkoła Policji w Szczytnie, Szczytno 2009, s. 9–10.

miejskiej. Zamachy te znacznie odciskają piętno na psychice ludzi. Narasta w nich nieufność, strach i niechęć wobec obcych kulturowo grup etnicznych czy religijnych. Skutkiem działania terrorystycznego mogą być również choroby zakaźne, powódzie oraz skażenie środowiska.

Zamachy terrorystyczne wywołują również długofalowe skutki w polityce nie tylko danego państwa, ale również polityce światowej. Rządy państw, które poniosły straty, muszą zwiększyć podatki w celu pozyskania pieniędzy na odbudowę zniszczeń, pokrycie zwiększonych wydatków na zapewnienie bezpieczeństwa kraju oraz na pobudzenie sektorów gospodarki, podupadłych w wyniku zamachu.

Każde działanie terrorystyczne wywołuje również znaczne zmiany na rynkach finansowych. Gwałtownie spadają indeksy giełdowe oraz następuje masowe wycofywanie kapitału zagranicznego z danego państwa. Inwestycje zaś dokonywane są w aktywa najbardziej bezpieczne, czyli obligacje skarbowe. Prowadzi to w konsekwencji do wzrostu cen surowców naturalnych, co spowalnia wzrost gospodarczy świata, a także do zwiększonych wypłat w systemie bankowym, poprzez wycofywanie wkładów oszczędnościowych na pokrycie wydatków konsumpcyjnych, których ceny znacznie wzrosły.

Polska do chwili obecnej pozostawała na obrzeżach rejonów będących głównym obszarem zainteresowania terrorystów. Jednak ze względu na zaangażowanie wojsk polskich w Iraku, misję NATO w Afganistanie, członkostwo Polski w Unii Europejskiej oraz w Sojuszu Północnoatlantyckim terroryzm międzynarodowy stał się realnym zagrożeniem bezpieczeństwa kraju²¹. Bardziej realnym zagrożeniem ze strony ugrupowań terrorystycznych jest wykorzystanie polskich zasobów ludzkich, materialnych, działań logistycznych czy działań werbunkowych, w związku z dogodnym położeniem geograficznym Polski. Terrorysty na terytorium Polski mogą pozyskiwać głównie broń oraz środki finansowe.

Cyberterroryzm

Szczególnym rodzajem zagrożeń ze strony organizacji czy grup terrorystycznych jest obecnie cyberterroryzm, który skierowany jest na konkretne państwo w celu obezwładnienia infrastruktury krytycznej. Cyberterroryzm jest to nielegalne wykorzystywanie zasobów komputerowych. Ma na celu wyrządzenie szkody z pobudek politycznych lub ideologicznych, zwłaszcza w odniesieniu do infrastruktury o istotnym znaczeniu dla gospodarki lub obronności atakowanego kraju. Polega na celowym zakłóceniu interaktywnego, zorganizowanego obiegu informacji w cyberprzestrzeni²². Ataki z użyciem technologii informatycznych są niezwykle trudne do wykrycia, gdyż mogą być zlecane innym wykonawcom. Ponadto atak cybernetyczny zapewnia anonimowość atakującego, jego siła rażenia jest duża, stopień trudności przeprowadzenia ataku niewielki, a koszt bardzo niski. Głównymi celami ataków ze strony

²¹ S. Kulczyński, *Wykorzystanie jednostek wojskowych w walce z terroryzmem*, *Terroryzm. Zagrożenia – Prewencja – Przeciwdziałanie*, Nr 3/2009.

²² www.wikipedia.org. (dostęp: 15.10.2018).

cyberterrorystów są banki, sieci telekomunikacyjne, elektrownie, centra kontroli lotów, instalacje wojskowe, a także policja, służby medyczne oraz systemy ratownicze.

Do najpopularniejszych zagrożeń w cyberprzestrzeni należą:

- ataki z użyciem szkodliwego oprogramowania (malware, wirusy, robaki);
- kradzieże tożsamości;
- kradzieże (wyłudzenia), modyfikacje bądź niszczenie danych;
- blokowanie dostępu do usług;
- spam, tj. niechciane lub niepotrzebne wiadomości elektroniczne;
- ataki socjotechniczne, np. phishing²³.

Cyberprzestrzeń Rzeczypospolitej Polskiej obejmuje między innymi systemy, sieci i usługi teleinformatyczne o szczególnie ważnym znaczeniu dla bezpieczeństwa wewnętrznego państwa eksploatowane m.in. przez instytucje państwowe i samorządowe, system bankowy, a także systemy zapewniające funkcjonowanie w kraju transportu, łączności, infrastruktury energetycznej, wodociągowej i gazowej oraz systemy informatyczne, ochrony zdrowia, których zniszczenie lub uszkodzenie może stanowić zagrożenie dla życia lub zdrowia ludzi, dziedzictwa narodowego oraz środowiska w znacznych rozmiarach, albo spowodować poważne straty materialne²⁴. Celem cyberataków na przestrzeń polską były głównie rządowe strony internetowe i dotyczyły głównie:

- ataków na usługi serwerowe Sejmu RP, których celem było przejście skrzynek e-mail;
- blokowania dostępu do usług, należących do instytucji administracji publicznej;
- podmiany treści stron internetowych w domenach sdn.gov.pl, so.gov.pl, mil.pl, edu.pl, oip.pl (należących do schronisk dla nieletnich, sądów okręgowych, sił zbrojnych, okręgowych inspektoratów pracy i instytucji związanych z edukacją);
- przesyłania zainfekowanych załączników użytkownikom poczty elektronicznej instytucji centralnej administracji publicznej;
- komputerów zombie należących do botnetu Kelihos.B²⁵.

Ataki w cyberprzestrzeni na polski system bankowy polegały zaś głównie na zdalnym wyłudzeniu poufnych informacji – tzw. phishing, poprzez podszywanie się przestępców pod znaną firmę, najczęściej z branży finansowej, który może przybierać formę: listu elektronicznego, wysyłanego rzekomo w imieniu banku, zawierającego prośbę o podanie loginu i hasła dostępu lub przekierowanie do spreparowanej strony www kontrolowanej przez przestępcę, przypominającej graficznie stronę banku²⁶.

²³ Z. Ciekankowski, *Cyberterroryzm, [w:] Zabić tysiące, przstraszyć miliony*, R. Gosset (red.), WSZiP, Warszawa 2009, s. 111.

²⁴ www.msz.gov.pl. (dostęp: 17.10.2018).

²⁵ Ibidem, s. 135.

²⁶ *Usługi bankowości elektronicznej dla klientów detalicznych. Charakterystyka i zagrożenia*, KNF, Warszawa 2010, s. 33–34.

Kolejną metodą równie często wykorzystywaną do popełniania przestępstw poprzez bankowość internetową jest spoofing, czyli nieautoryzowane pozyskiwanie informacji poufnych. Metoda ta polega na podszywaniu się pod inny komputer w sieci. Haker wysyłając informacje z fałszywym adresem źródłowym, oszukuje komputer-odbiorcę, który błędnie identyfikuje nadawcę i wszystkie informacje wysyła bezpośrednio do hakera. W ten sposób komputer hakera może udawać np. serwer, dzięki czemu może uzyskać dostęp do wszystkich tajnych danych klienta²⁷.

W Polsce dokonywane były różne ataki z użyciem technologii informatycznych, ale klasyfikowane raczej jako cyberprzestępstwa. Do tej pory nie odnotowano ataków o podłożu terrorystycznym na cyberprzestrzeń RP.

4. Rozprzestrzenianie broni masowego rażenia

Współcześnie największym zagrożeniem międzynarodowym ze strony ugrupowań terrorystycznych i zorganizowanych grup przestępczych jest broń masowego rażenia, którą terroryści mogą pozyskiwać z zasobów państwowych, w wyniku kradzieży bądź samodzielnie ją wyprodukować²⁸. Broń masowego rażenia określana również jako ABC lub NBC – od rodzajów broni, tj. nuklearna (atomowa), biologiczna i chemiczna jest to współczesny środek rażenia śmiertelnego lub obezwładnienia organizmów żywych i częściowo sprzętu bojowego, działający na ogromną skalę, tzn. na wielkich obszarach, posiadający potężną siłę rażenia i niosący za sobą straszliwe skutki. Zastosowanie jej wiąże się z przypadkowym lub celowym uwolnieniem toksycznych substancji chemicznych, promieniotwórczych lub biologicznych. Istotą BMR jest to, że:

- są to środki walki o wielkiej sile zniszczenia, której skutków działania nie da się ograniczyć wyłącznie do ściśle wyznaczonych celów wojskowych;
- w przeciwieństwie do broni konwencjonalnej nie można precyzyjnie określić jej szkodliwego działania w czasie i przestrzeni;
- czynniki rażenia mogą utrzymywać się przez kilka dni lub setki lat;
- użycie tej broni może doprowadzić do nieodwracalnych zmian w środowisku naturalnym²⁹.

Broń atomowa – zwana również jądrową lub nuklearną – jest rodzajem broni, której działanie rażenia opiera się na wewnątrzjądrowej energii wyzwalającej się podczas reakcji jądrowych o charakterze wybuchowym. Broń atomowa charakteryzuje się natychmiastowym działaniem wybuchowym, krótkim momentem rozwinięcia czynników rażenia i ogromnych skutkach niszczenia. Siła jego rażenia jest nieporównywalnie większa od konwencjonalnego materiału wybuchowego. Do broni atomowej zalicza się przede wszystkim:

²⁷ www.zbp.pl.(dostęp: 16.10.2018).

²⁸ K.M. Książkowski, *Problemy bezpieczeństwa wewnętrznego i bezpieczeństwa międzynarodowego*, Wydawnictwo WSAS, Warszawa 2009, s. 175.

²⁹ T. Bąk, Z. Ciekankowski, *Teorie bezpieczeństwa*, op. cit., s. 87.

- bombę atomową czerpiącą energię z ciężkich jąder atomowych (uranu lub plutonu) na lżejsze;
- bombę termojądrową, zwaną wodorową, która czerpie energię z lekkich jąder atomowych (wodór lub hel) na cięższe;
- bombę neutronową, której siła wybuchu jest niewielka, a głównym czynnikiem rażącym jest promieniowanie neutronowe zabójcze dla organizmów żywych.

Broń ta może zostać użyta, poprzez:

- atak powietrzny przy użyciu samolotu (bomba lotnicza);
- naziemny atak artyleryjski (pocisk artyleryjski);
- atak podwodny lub nawodny przy użyciu łodzi podwodnej (torpeda);
- atak naziemny przy użyciu rakiety z głowicą atomową z bazy;
- naziemny atak (bomba "kieszonkowa").

Broń biologiczna jest zaś rodzajem broni, w której ładunkiem bojowym są mikroorganizmy chorobotwórcze wirusy i toksyny wytwarzane przez bakterie. Broń biologiczna może znaleźć zastosowanie podczas ataku na pojedyncze osoby, oddziały wojska, a także ludność cywilną. Celem ataku biologicznego mogą być także uprawy roślin bądź zwierzęta gospodarskie. Przeprowadzenie ataku bioterrorystycznego może nastąpić poprzez rozpylenie aerozolu, skażenie żywności, wody lub gleby. Celami takiego ataku mogą być wszystkie miejsca, w których jednorazowo przebywa duża liczba osób. Są to przede wszystkim: dworce kolejowe, stacje metra, porty lotnicze, centra handlowe oraz budynki użyteczności publicznej. Broń biologiczna charakteryzuje się łatwością rozprzestrzeniania i wytworzenia, dużą odpornością na czynniki zewnętrzne, małymi kosztami produkcji, ogromną skutecznością, krótkim okresem inkubacji oraz słabą wykrywalnością³⁰. Terroryzm biologiczny pozostaje w zainteresowaniu grup czeceńskich, afgańskich, algierskich i irackich, inspirowanych i finansowanych głównie przez Al Qaidę. Do szczególnie niebezpiecznych chorób zakaźnych wywołanych środkami biologicznymi zalicza się między innymi: cholera, dur brzuszny i płamisty, kleszczowe zapalenie opon mózgowych, czerwonkę bakteryjną, ospę, grypę, żółtą febrę, dżumę, węglik, chorobę papuzią. Mogą one być rozprzestrzeniane przez: wiatr, samolot lub stałe „obłoki bakteryjne”³¹.

Broń chemiczna zwana również bojowymi środkami trującymi jest natomiast bronią, w której czynnikiem rażącym jest toksyczny nadający się ze względu na właściwości do celów militarnych związek chemiczny lub jego mieszanina. Broń ta charakteryzuje się tak jak broń biologiczna dostępnością, łatwością użycia oraz niską ceną. Oprócz substancji chemicznych wytwarzanych, składowanych, przetwarzanych w zakładach przemysłowych do broni chemicznej zalicza się również bojowe środki trujące³². Sposoby użycia środków chemicznych przez terrorystów mogą być różne, ale najczęściej mogą być stosowane przy pomocy tzw. rozpylaczy, pocisków

³⁰ T. Okrasa, *Problematyka bezpieczeństwa w administracji publicznej*, op. cit., s. 115–117.

³¹ Z. Ciekanowski, *Rodzaje i źródła zagrożeń bezpieczeństwa*, op. cit., s. 9.

³² T. Okrasa, *Problematyka bezpieczeństwa w administracji publicznej*, op. cit., s. 112.

z ładunkami chemicznymi, np. pocisków moździerzowych, improwizowanych ładunków chemicznych składających się z tradycyjnego ładunku wybuchowego i pojemnika wypełnionego środkiem trującym oraz urządzeń umożliwiających skażenie wody, żywności i terenu.

Pomimo występujących różnic konstrukcyjnych oraz sposobu działania każdego rodzaju broni masowego rażenia wszystkie jej rodzaje wywołują takie same olbrzymie skutki, w postaci masowej liczby ofiar i rannych oraz zniszczeń mienia i skażenia środowiska.

Podsumowanie

W Polsce nie występuje bezpośrednie zagrożenie związane z proliferacją broni jądrowej, ze względu na to, iż Polska nie posiada takiej broni ani nie dysponuje komponentami do jej produkcji. Jednak poważnym zagrożeniem jest wspieranie takiej działalności przez podmioty krajowe, specjalizujące się w produkcji wysoko zaawansowanych technologicznie urządzeń do obróbki materiałów oraz wysokiej jakości wyrobów hutniczych. Zagrożeniem dla bezpieczeństwa kraju ze strony broni masowe rażenia jest przede wszystkim skażenie promieniotwórcze, wywołane zastosowaniem broni biologicznej lub chemicznej, gdyż oba rodzaje broni są łatwe do zdobycia i łatwe w użyciu.

Wszystkie te działania przyczyniły się do budowy sprawnie działającego systemu gwarantującego Polsce i jej obywatelom bezpieczeństwo na coraz wyższym poziomie. Pomimo, iż system jest odpowiednio dostosowany do przeciwdziałania zagrożeniom, to na podstawie analizy przeprowadzonego problemu należy stwierdzić, iż władze państwowe powinny skupić się w większym stopniu na przyczynach tych zagrożeń i je eliminować.

Reasumując powyższe rozważania, można stwierdzić, że ilość czynników generujących zagrożenia wraz z rozwojem cywilizacyjnym stale wzrasta, pomimo stosowania coraz doskonalszych systemów zabezpieczeń. Jednak w miarę pojawiania się nowych rodzajów zagrożeń, państwo potrafi przeciwstawić się im tworząc nowe lub doskonaląc stare sposoby, metody i organizacje zabezpieczania się przed nimi.

Streszczenie

Współcześnie istnieje wiele zagrożeń bezpieczeństwa społecznego. W Pierwszej części artykułu autorzy opisują oraz dzielą zagrożenia społeczne. W dalszej części zwracają uwagę na poszczególne zagrożenia oraz szczegółowo je charakteryzują. Bardzo ważne znaczenie ma polityka państwa, która kształtuje społeczeństwo i ma wpływ na jego życie. Państwo dąży do poprawy bezpieczeństwa społecznego, ponieważ ilość czynników generujących zagrożenia wraz z rozwojem cywilizacyjnym stale wzrasta, pomimo stosowania coraz doskonalszych systemów zabezpieczeń dlatego celem artykułu jest przybliżenie problematyki zagrożeń bezpieczeństwa społecznego oraz ukazanie wpływu na bezpieczeństwo państwa.

Słowa kluczowe: broń, ludność, system, toksyny, wirusy.

Summary

Today, there are many social security threats. In the First part of the article, the authors describe and share social threats. In the following, they draw attention to particular threats and characterize them in detail. The policy of the state that shapes society and influences its life is very important. The state strives to improve social security because the number of factors generating threats along with the development of civilization is constantly growing, despite the use of more and more perfect security systems. Therefore, the article aims to familiarize students with the issues of social security threats and to show the impact on state security.

Key words: weapon, population, system, toxins, viruses.

Literatura:

1. Bąk T., Ciekankowski Z., *Teorie bezpieczeństwa*, PWSTE, Jarosław 2012.
2. Bąk T., Ciekankowski Z., *Bezpieczeństwo państwa*, PWSTE, Jarosław 2014.
3. *Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Biuro Bezpieczeństwa Narodowego, Warszawa 2013.
4. Ciekankowski Z., *Cyberterroryzm*, [w:] *Zabić tysiące, przestraszyć miliony*, R. Gosset (red.), WSZiP, Warszawa 2009.
5. Ciekankowski Z., *Rodzaje i źródła zagrożeń bezpieczeństwa*, [w] „Bezpieczeństwo i Technika Pożarnicza” CNBOP 17/1/10, Józefów 2010.
6. Gołębiowski J., *Praca operacyjna w zwalczaniu przestępczości zorganizowanej*, Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008.
7. Guła P., *Terroryzm międzynarodowy w tym islamski. Zarys problemu*, Wyższa Szkoła Policji w Szczytnie, Szczytno 2009.
8. Korcz A., *Bezpieczeństwo społeczne Rzeczypospolitej Polskiej*, adamkorcz.w.interia.pl.
9. Książkowski K.M., *Problemy bezpieczeństwa wewnętrznego i bezpieczeństwa międzynarodowego*, Wydawnictwo WSAS, Warszawa 2009.
10. Kulczyński S., *Wykorzystanie jednostek wojskowych w walce z terroryzmem*, Terroryzm. Zagrożenia – Prewencja – Przeciwdziałanie, Nr 3/2009.
11. Okrasa T., *Problematyka bezpieczeństwa w administracji publicznej*, Wydawnictwo WSAS, Warszawa 2010.
12. Pływaczewski E., *Przestępczość zorganizowana i jej zwalczanie w Europie Zachodniej*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1992.
13. *Raport dotyczący zagrożeń dla bezpieczeństwa państwa w aspekcie wewnętrznym i zewnętrznym oraz ujawnionych w tym zakresie przestępstw w 1999 roku*, Urząd Ochrony Państwa, Warszawa 2000.
14. *Usługi bankowości elektronicznej dla klientów detalicznych. Charakterystyka i zagrożenia*, KNF, Warszawa 2010.